

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА

В. Ю. Ласькова

Анотація. У статті проаналізовано семантичну структуру та стилістичні функції ненормативної лексики, спостереженої у творчості українського письменника Сергія Жадана, акцентовано на її емоційній та експресивній функціях. Простежено окремі випадки літературної стилізації через ненормативну лексику, зокрема через уживання жаргонізмів, арготизмів, просторічних оцінних номінацій осіб та звертань, а також через використання ненормативної апеллятивної лексики на позначення артефактів та реалій, що забезпечують функціонування маргінального світу.

Ключові слова: Сергій Жадан, ненормативна лексика, лайка, жаргонізми, арготизми, експресивність, емоційна напруга.

Мета роботи – дослідити значеннєві особливості та стилістичні функції ненормативної лексики у творчості Сергія Жадана.

Методи дослідження охоплюють як загальнонаукові, так і власне лінгвістичні. З-поміж загальнонаукових методів використано аналітико-синтетичний, логіко-поняттєвий та моделювання. Зі спеціальних методів застосовано дескриптивний (для опису базових понять дослідження) та описовий (на основі систематизації зібраних мовних фактів описано стан дослідження) методи.

Результати дослідження. Мова – це не лише система знаків, а й відображення суспільства, його динаміки та змін. Вона постійно еволюціонує, вбираючи в себе нові слова, фрази та мовні явища. Окрім мови вишуканої, відшліфованої та нормативної, розмежовують ще й її розмовний варіант, що нерідко слугує інструментом для згрубілого, ненормативного вираження думки. Останнім часом така лексика все активніше використовується в художніх творах, особистих блогах у соцмережах чи навіть у медіапросторі, а отже, вона перестає бути такою табуованою.

Віднедавна на такі лексеми можна натрапити навіть у художній літературі, зокрема автори нерідко використовують соціальні та територіальні діалектизми, просторічну лексику, жаргони, сленги, обценну лексику. Уживання вищезгаданих мовних одиниць не є випадковим, воно зумовлене не лише комунікативною, а й естетичною функцією, оскільки художня лексика останніх десятиліть, починаючи з творчості так званих «дев'яностиків», відрізняється своєю оригінальністю, відвертістю та яскравим зображенням заборонених раніше тем.

Актуальність нашого дослідження зумовлена визначенням особливостей використання та функціонування ненормативної лексики у творчості Сергія Жадана. Саме він є одним із найвідоміших українських письменників, які не цураються вживати ненормативи у своїх творах, сповнених жорсткого реалізму та емоційної напруги. Можливо, саме тому неможливо уявити їх без лайок, жаргонізмів та інших нецензурних виразів [1, с. 30]. Творчість цього письменника як представника постмодерністської літератури неодноразово ставала предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, Я. Голобородько є автором дослідження «Сергій Жадан: критична маса естетичних альтернатив», К. Олійникова у своїй статті «Взаємозв'язок автор – читач у творах С. Жадана» звернула увагу на стосунки між читачем та автором-постмодерністом, Н. Вітрук досліджувала стилістичні особливості односкладних речень репрезентації у творах Сергія Жадана. Окрім названих науковців, дослідженням творчості автора займалися Т. Должикова, Л. Приблуда, А. Пройдакова, А. Вегеш, Г. Випасняк, О. Гонюк, Л. Крупка, Н. Левченко, Т. Мейзерська, І. Онікієнко та інші.

Щодо ненормативної лексики, то вона також неодноразово ставала об'єктом наукових досліджень, проте значеннєві особливості та стилістичні функції таких мовних одиниць у творчості Сергія Жадана детально не вивчали. Уживання ненормативної лексики у Жадана не є

випадковим. Навіть більше, цей прошарок лексики письменник використовує цілеспрямовано. А на питання щодо використання такої лексики відповідає досить гостро: «Немає нормативної і ненормативної лексики. Це вигадки Інституту літератури імені Тараса Шевченка, на цьому академік Жулинський заробляє свої гроші. Вся лексика єдина» [2].

Варто зауважити, що використання ненормативної лексики, зокрема й у творах Сергія Жадана, викликає неоднозначні реакції у читачів. Деякі з них вважають, що лайка робить тексти брутальними та неприємними для читання. Інші ж стверджують, що ненормативна лексика употужнює твори письменника, оскільки увиразнює їх реалістичність та емоційність.

Сам автор до таких мовних явищ ставиться спокійно, як було зазначено в одному з його інтерв'ю: «Ситуація з ненормативною лексикою взагалі не стосується літератури, вона стосується скоріше читачів, себто це такі позалітературні чинники. Коли людина через своє особисте несприйняття певної лексики починає вимагати заборон і введення цензури – ну, це не проблема літератури, це проблема цієї людини. Не подобається тобі така література – не читай» [8].

У нашій праці ненормативну лексику трактуємо як свідомий стилістичний прийом, що використовують для досягнення низки авторських задумів [3, с. 88]. По-перше, задля відображення реалій сучасності. Світ, який описує Сергій Жадан, – це жорстокий світ вулиць, криміналу та соціальної маргіналізації. Ненормативна лексика стає органічною частиною цього світу, роблячи його більш правдоподібним.

По-друге, щоб відтворити реалії, «живе» мовлення персонажів. Герої Жадана – це переважно люди з низів суспільства, для яких ненормативна лексика є нормою мовлення. Їхні лайки та сленгові вирази роблять персонажів більш живими, а читач починає їм вірити.

По-третє, автор уживає цю лексику, щоб досягти певного рівня експресивності та емоційної напруги. У досліджених творах у такій ролі найчастіше функціонують жаргонізми, арготизми, невнормовані оцінні номінації осіб та звертання.

З-поміж зафіксованих жаргонізмів особливу увагу привертають позиції, що репрезентують молодіжний жаргон, тобто сленгізми, наприклад: *накачався алкоголем* [3, с. 1]; *лажова ситуація* [4, с. 2]; *просирати бабло* [5, с. 313]; *просирати роки* [4, с. 4]; *тінейджерський драйв* [4, с. 6]; *завалитися додому* [4, с. 10] *тощо* [6, с. 290, 178, 257].

Виразними щодо стилізації реалій злочинців, наркоманів та інших маргінальних груп постають арготизми, як-от: *Ми тебе уриємо, чуєш?* [4, с. 8]; *падла тилова* [4, с. 3], *відмивати бабки* [5, с. 5], *жмур* [4, с. 215], *піжонський кепар* [5, с. 5]; *всі пред'яви після матчу* [4, с. 10] [6, с. 220, 313, 126].

Часто натрапляємо на невнормовані звертання, на кшталт *Вася* [7, с. 228], *чорт* [3, с. 341], *брат* [7], *тьоть* [7] та подібні [6, с. 66, 73, 328, 298].

Певний акцент у створенні колориту позанормативності вносять і слова з інших мов, які не відповідають нормам української літературної мови, наприклад, *селфмейдмен* [7, с. 22, 24].

Уживання ненормативної лексики також зумовлене необхідністю експресивно описати події твору, і С. Жадан філігранно передає це: *І ось вже четвертий день поспіль він стриже купони; вони Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави віддано реагують на кожне сопливе схлипування преподобного, перекладене для них якоюсь тьоткою в сірому офіційному костюмі; у всякому разі перекладає вона що попало, а самому преподобному, очевидно, просто в падло її корегувати; це ніби така всесвітня солідарність всіх обковбашених придурків, яким у той чи інший спосіб, кожному по-своєму звичайно, відкриваються божі таємниці, ось їх разом і пре, а тут ще й музика звучить* [4, с. 114].

У мові досліджених творів часті й ненормативні назви осіб, як-от «*чувіха, дівка, чувак, кент, мужик, тіпєц, пацан, круті пацики*»: «– *То кенти наші! – кричить йому боєць*» [3, с. 127]; *бос, старі пеньки, алкаші, бомб*; «– *Дивись скільки бомжів! – перебуваючи каже йому*» [3, с. 95]; «*наші*», «*русі швайки*», *фашики* [4, с. 92]; *дурік, бидло, чмо* [4, с. 117].

Стилістичну специфіку асоціальності створюють і просторічні номінації грошей (*бабки, філки, паліво, бакси, сотка, косарь, штука*), назви певних матеріальних цінностей, зокрема

одягу (*шмати, мотлох*), предметів ужитку (*мобіла, дистанційна (рація)*): «– Дай свою мобілу! – кричить водій Гансу» [3, с. 72].

Варто згадати й тематичну групу, що передає дії людей або певні процеси, наприклад: *винохувати, нарити, вставити, замутити, відмазати*. Особливо виразними з-поміж них постають групи слів на позначення:

- розумових процесів (*роздуплитися, поняти, в'їхати, шарити*);
- пересування у просторі (*запхатися, засандалити (когось), притарабанити (щось), вишивати*).

Не менш стилістично потужною і чисельно кількісною є і група, що використовується для характеристики людей, предметів чи явищ. Здебільшого вони мають як негативне (*зачуханий, ніякий, стрьомна, фіговий, лево, западняцький*), так і позитивне забарвлення (*крутий, крутейший*), наприклад: «...котрась стрьомна жінка махнула водієві, мовляв, під'їдь, незручно добиратись водою...» [3, с. 165].

Оскільки автор часто згадує переломні та складні часи соціальних змін, у творах неодноразово натрапляємо на згадки про негативні звички, як-от уживання алкоголю чи наркотиків. Зокрема, можна виділити такі лексеми: *бухати, хапанути, вмазати, бухло, водяра, пивко, смага, бодун, вгашений*, наприклад: «– Та розумієш, він тут не виживе, якщо не буде бухати» [3, с. 166].

Проаналізований матеріал дає підстави для висновків про те, що мова персонажів творів Сергія Жадана наближена до розмовної, поширеної серед жителів маленьких міст чи сіл України, насичена сленгом, росіянізмами, лайкою. Зокрема, у п'єсі «Хлібне перемир'я» фіксуємо значну кількість російських форм особових імен персонажів: *Толік та Антон* – рідні брати, головні персонажі твору; *Тьотя Шура* – подруга покійниці; *Валічка* – жінка, яка прикидається глухою; *Коля і Машка* – подружня пара; *Рінат* – друг братів; *Вась, старий, дядя* – жаргонні звертання, якими оперує один з головних героїв [7].

На сторінках цього твору часто спостерігаємо й ненормативне вживання питально-відносного займенника «що» у формі «шо», притаманне слобожанським говіркам. Ця риса яскраво простежується в мовленні персонажів п'єси:

- *Поїсти є шо?* [7, с. 15];
- *І шо, брат? Як далі? Як будемо?* [7, с. 16].

Отже, ненормативна лексика постає важливим складником творчості Сергія Жадана. Письменник рясно використовує сленгізми, арготизми, просторічні оцінні номінації осіб та звертання. Особливу підкатегорію ненормативної лексики становлять слова на позначення процесів, дій, назв артефактів, що характеризують життєдіяльність маргіналів, які послуговуються відповідною лексикою. Вважаємо, що використання ненормативного словника – це особливий стилістичний прийом, за допомогою якого Сергій Жадан привертає увагу до проблем сучасного українського суспільства, зокрема й до соціолінгвальних проблем сьогодення, що надалі може слугувати перспективою продовження наших студій.

Abstract. The article analyzes the semantic structure and stylistic functions of profanity observed in the works of the Ukrainian writer Serhiy Zhadan. Emphasis is placed on its emotional and expressive functions. Individual cases of literary stylization through profanity have been traced, in particular through the use of jargonisms, argotisms, spatial evaluative nominations of persons and addresses, as well as through the use of profanity to designate artifacts and realities that ensure the functioning of the marginal world.

Keywords: Sergiy Zhadan, profanity, cursing, jargonisms, argotisms, expressiveness, emotional tension.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кононенко В. Український новостиль: лінгвопоетика художнього дискурсу Сергія Жадана. *Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 17–37.
2. Дубинянська Я. Сергій Жадан: «Наприклад, закидати бомбами Управління культури...». *Дзеркало тижня / Mirror Weekly*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/sergiy_zhadan_napriklad_zakidati_bombami_upravlinnya_kulturi.html
3. Голоюх Л. Мовні знаки субкультури міста в романах Сергія Жадана. *Культура слова*. 2021. Вип. 94. С. 86–95.
4. Жадан С. Деш Мод. Харків: Фоліо, 2008. 229 с.

5. Жадан С. В. Ворошиловград. Харків: Фоліо, 2012. 442 с.
6. Словник сучасного українського сленгу / уряд. Т. М. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
7. Жадан С. Хлібне перемир'я. П'єса. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2020. 128 с.
8. Українська правда. Життя. Сергій Жадан: Я й сьогодні ходжу і розклеюю афіші. *Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2011/05/4/78148/>

УДК 811.161.2:811.112.2'373.613

НІМЕЦЬКОМОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

П. О. Луценко, Л. С. Данил

Анотація. Стаття присвячена дослідженню німецькомовних запозичень, що закріпилися в українській мові. Розглядається лінгвокультурна взаємодія німецької та української мов на лексичному, морфологічному та фонетичному рівнях на основі запозичених лексичних одиниць.

Ключові слова: німецькі запозичення, міжмовні контакти, адаптація запозичень, лінгвокультурна взаємодія мов.

Вступ. Мовці користуються системами знаків та домовленостей, навіть не задумуючись про це. Те, як вони утворювалися та розвивалися, цікавило дослідників ще споконвіків. Однак у певний час настає період, коли потенціал мови вичерпується або іноземний варіант на позначення того ж поняття звучить краще та влучніше. У такому разі задля розширення лексики використовують *мовні запозичення* – наслідки *мовних контактів*, що позначають взаємодію та вплив однієї мови на іншу [1].

Актуальність проблеми мовних запозичень обумовлена необхідністю аналізу явища німецькомовних запозичень в українській мові через призму лексикографічних джерел для розуміння сучасних тенденцій еволюції мови та виявлення впливу запозичень на культурний та мовний контекст України. Усе більша кількість міжмовних контактів лише підкреслює важливість дослідження цієї теми.

Аналіз наукових праць цієї теми показав, що іноземні дослідники U. Weinreich, E. Haugen, G. Bellmann, M. Höfinghoff та ін., а також вітчизняні науковці, серед яких Д. Шелудько, Ю. Жлуктенко, О. Горбач, О. Муромцева, розглядали у своїх працях як конкретно німецькі мовні запозичення, так і проблему мовних контактів загалом. Серед сучасних дослідників О. Дмитренко та Ю. Полуніна [2] аналізують причини, процеси та історичне підґрунтя перенесення німецькомовних одиниць в українську мову. Л. Боярова [2] досліджує характерні риси та етимологію німецьких запозичень в українській термінології. І. Підлужна [3] розглядає німецькі лексичні запозичення у сфері побуту сучасної української мови. Праця Г. Драпалюка, Н. Ільчишина, Н. Пиндика [4] стосується німецької мови ділового стилю, а увага авторів сконцентрована на сферах лексики та перекладознавства мови. Т. Пиц [5] аналізує те, як німецькі лексичні запозичення в українській мові досліджуються німецькими науковцями.

Дослідницьким матеріалом слугують німецькомовні запозичення в українській мові в кількості 318 одиниць. Матеріал був відібраний методом суцільної вибірки зі «Словника іншомовних слів» редакції С. М. Морозова та Л. М. Шкарапути [6] та «Етимологічного словника української мови» (у семи томах) за редакцією О. С. Мельничука [7].

Хоча питання німецькомовних запозичень в українській мові було досліджено багатьма науковцями, питання актуальних тенденцій використання німецькомовних запозичень в українській мові та їх роль у відображенні соціокультурних змін мови все ще залишаються недостатньо вивченими.

Мета цієї статті – з'ясувати тенденції щодо запозичень із німецької мови в українську та розкрити особливості їх адаптації в мовному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Класифікація корпусу досліджуваних лексичних одиниць відповідно до галузей вживання з метою аналізу лінгвокультурної взаємодії німецької та українських мов на лексичному рівні показує, що серед запозичень найбільшими є такі групи: професійна лексика, наприклад, *абрис*, *дюбель*, *флюс* (25 %); спорт, культура та розваги, напри-